

SZÁSZ LILLA FOTOGRÁFIÁIRÓL

Ösztönösen talált képek

2009/3 LII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

TARTALOM

Nem túl gyakori jelenség a hazai fotóművészeti szcénában, hogy egy fiatal alkotó nem a mainstream ideológiának megfelelni vágyó, hanem saját gyökereit vállaló, abból építkező, majd szükségszerűen rajta túllépő módon hozzon létre a nemzetközi kortárs művészet összefüggésrendszerében értékelhető műveket. Szász Lilla saját alkotói hajlamait, belső indíttatástól vezérelt tematikáját követve vált a fiatal fotós generáció jelentős képviselőjévé. Valószínűleg ennek volt köszönhető, hogy a 2008-as PhotoEspana rendezvényen a nemzetközi szakemberek is felfigyeltek rá és az az évi Felfedezettek (Descubrimientos) közé választották.

Már Szász Lilla első fotósorozatában megmutatkozott az azóta is következetesen vállalt dokumentarista attitűd, ami azt jelenti, hogy képei közvetlenül építkeznek annak a világnak az elemeiből, amelyben él, amit nevezhetünk akár valóságnak is. Nem előre kitalált és megrendezett körülmények között készülnek felvételei, szereplői önmagukat játsszák, kvázi egyszerűen le lettek fényképezve. Tér és idő koordinátáik jól meghatározhatók, a primer valóságban gyökereznek. Mégis egy új narrativa, egy másik valóság, a művész szubjektív mondanivalójának hordozói is egyben, ugyanis ennek céljára lettek kiválasztva, megörökítve, majd egy-egy sorozat részeivé váltak.

Szász Lilla kezdeti fekete-fehér, az 1980-as, 90-es évek szubjektív dokumentarista

felfogásmódja hatását mutató képsorozatai után kezdte el megtalálni saját alkotói hangját, alakította ki formanyelvét, készítette el összetéveszthetetlenül egyéni szériáit (Aranykor, Talált nők, Százsorszép).

Ha a fotók tematikáját általánosságban kívánnánk meghatározni, összefoglalóan azt mondhatnánk, hogy valamiképpen a társadalom peremén élő emberekről, jelenségekről szólnak: öregségről, bűnözésről, prostitúcióról, elementáris, helyenként romlásba taszító vágyakról, homoszexualitásról, bántalmazásról, erőszakról. Csupa olyan dolgról, amiknek még az említése is általában arcpírral tölti el a tisztos polgárt.

Szász Lilla azonban nem akar senkit provokálni, sem elborzasztani, nem is a szenzáció keresése vezérli, amikor témáit kiválasztja. Nem bemutatni kíván jelenségeket a szélesebb társadalmi közeg számára, kielégítve ezzel rejtett voyeur érdeklődését. Képeinek nincs politikai felhangja, nem célja a néző szolidaritásának felkeltése valamilyen társadalmi csoport iránt.

A társadalom perifériáján élő emberek fotókon való bemutatása nem újdonság, rengeteg példát lehetne sorolni a 20. századi fotóművészetből a téma különböző feldolgozásaira Brassaitól Helen Levitten át Diane Arbusig vagy Bruce Davidsonig, illetve a kortárs sztárművész Nan Goldinig. Úgy tűnik, ezek a jelenségek tipikusan olyanok, amelyeket a különböző korok emberei – mivel folyamatosan velük élő, aktuális társadalmi kérdésekről van szó – szükséges, hogy újra és újra elővegyenek, kialakítsák saját viszonyulásukat hozzájuk. Ehhez pedig evidens eszközként használható fel a fotó médiuma, amely alkalmas a közvetlenül felfogható valóság elemeinek különböző összefüggésrendszereiben való megjelenítésére, és éppen a valósághoz kötöttsége folytán képes az összes többinél drámaibb hatást érzékeltetni.

Szász Lilla számára a fotók saját egzisztenciális útkeresésének állomásai, az adott csoporthoz, modellekhez fűződő viszonya segítségével próbálja meg önmaga számára újradefiniálni saját múltját és jelenét, a válaszokat megtalálni a magát foglalkoztató kérdéseire. A fényképezőgép, a fényképezés felfogható számára egyfajta eszközként az adott közösséggel, személlyel való kapcsolat felvételére és annak elmélyítésére. Egy-egy kép elkészültét hosszas beszélgetések előzik meg, ami a fényképező és modellje között intim, közvetlen viszonyt eredményez. Nem kívülről, hűvös megfigyelőként rögzít tehát bizonyos helyzeteket, hanem valamilyen fokon belülről, beavatottként tárja fel a különböző világokat. Ily módon nem is törekedhet igazán

arra, hogy előre kigondolja és elrendezze képeit, hiszen nagy részük érzelmi indíttatásból, ösztönösen, a folyamatban részt vevő emberek közötti kapcsolat részben spontán alakulásával született. Gyakran a modelljeivel együtt találják ki a felvételek helyszínét és beállítását.

A szereplők közti bizalmasabb viszony magában rejti az előre kitalálhatónál nagyobb mértékű feltárulkozás rögzítésének a lehetőségét. Szász Lilla viszont soha nem él vissza ezzel a helyzettel: a bemutatásra szánt képeket megmutatja a fotóalanyoknak, sőt az is előfordul, hogy az elkészült képekről kikéri véleményüket, együtt választják ki a sorozat részét alkotó felvételt.

A fotók általában szűk képkivágattal készülnek, az emberi arc és a különböző testrészek finom mozdulatainak rögzíthetősége érdekében. A szubjektumot körülvevő primer környezet, a különböző tárgyak, épületrészek, természeti jelenségek a képnek hangsúlyos, néhol dekoratívnak tűnő elemei. A felvételek láttán az az érzésünk támad, mintha valamilyen elvesztett idill rögzítését céloznák, ez azonban még inkább a mondanivaló és a megjelenítés határozott kontrasztjára irányítja rá figyelmünket – a látszólag csupán szép képek megrázó történeteket, nyomasztó lelki állapotokat tárnak fel. Az esztétikum nem fedti el a valódi tartalmat, inkább folyamatosan lebegteti azt, eközben pedig arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a szépség különböző, általánosan alkalmazott formái mennyire sokféle, ellentmondásos tartalmak hordozói lehetnek.

A fotósorozatok főszereplői általában nőneműek, vagyis az alkotó neméhez tartoznak, tehát szükségképpen felmerülnek bizonyos, a társadalmilag meghatározott nemi szereppel kapcsolatos problémák, kérdések; azonban tévúton járunk, ha a képeket kizárólag ennek mentén próbáljuk értelmezni, kategóriák közé szorítani. Ugyanis a művek kapcsán feltárulkozó kérdések nem köthetők egy meghatározott nemhez, sokkal inkább egyetemes társadalmi mondanivalójuk van. Mivel a képsorozatok eredendően összefüggenek alkotójuk saját identitáskeresésével, evidens módon kapnak kiemelt jelentőséget bizonyos, nők által betöltött speciális szerepek belső vizsgálataira.

Az Aranykor fotóin a háború szörnyűségeit, többek között a népiirtást átélte, idős éveiket öregek otthonában tengető emberek életébe nyerhetünk betekintést. A képsorozat kopottas bútorok és emléktárgyak között élő szereplői azonban, legalábbis a képeket látva, elfogadták saját sorsukat, és az idő múlásának kvázi fittyet hányva pózolnak akár gyerekekhez illő jelmezbe öltözve a kamerának. A mosolygó arcokon persze mindig ott vannak a ráncok, a

szépen komponált, színes képekről magányos, idős emberek néznek vissza, nem is lehetne másképp. Az öregség visszafordíthatatlan folyamat, hozzátartozik az emberi létezéshez, ennek vállalása az egyetlen elviselhető stratégia.

Míg az idősek sorsa szükségszerűnek tűnik, a leánynevelő intézet lakóié (Talált nők) nem feltétlenül kellene, hogy az legyen. A képekhez tartozó leírásokból kiderül, közös a lányokban, hogy olyan családban, környezetben nőttek fel, ahol az erőszak, a bántalmazás, vagy annak lehetősége, a teljes kiszolgáltatottság mindennapos dolog volt. A lányok természetes túlélési eszközként fordultak a társadalomban bűnösnek tartott eszközökhöz, talán nem is tudva róla, hogy amit tesznek, nem helyes. Még felnőtt életük megkezdése előtt megkapták büntetésüket: hosszabb-rövidebb ideig javítóintézetben kell élniük. Kérdés, hogy onnan kikerülve sikerül-e beilleszkedniük a társadalomba, sikerül-e elfogadni az együttélést meghatározó normákat?

Szász Lilla felvételein a lányok büszkén mutatják legelőnyösebb arcukat, ruháikat, magukra öltik a szépség különböző attribútumait. A negatív, a bűnözéssel kapcsolatos jelzők mellett a képeket nézve legalább ugyanennyi pozitív, szépséghez, fiatalsághoz, bájhoz kötődő fogalom juthat eszünkbe. Mikor dől el, melyiket látjuk inkább? Vagyis: létezik-e olyan, hogy rossznak születni? Felül tudja-e írni a tanult viselkedés az ösztönösen elsajátított normákat?

A családi körülmények determináló hatása a Százszorszép anya-gyermek otthonban készült fényképei kapcsán is kérdésként fogalmazható meg. Vajon milyen anya-képpel, anyaságfogalommal rendelkeznek a kiskorúan anyává lett lányok? Mennyire ösztönös, illetve mennyire tanulható ez a szerep? És mekkora mértékben nyomja rá a bélyegét a felnövekvő gyerekekre, hogy milyen körülmények között telt életük első néhány éve?

A gyermekét még a testében hordó, dohányzó anya vagy a füstöt szinte a kisfia arcába fújó sovány, meggyötört arcú, rosszul öltözött fiatal szülő képei az otthonban tapasztalható általános körülmények esszenciális megjelenítéseiként akár burkolt válaszok is lehetnének ezekre a kérdésekre. Szász Lilla azonban – amint a Talált nők sorozatnál is megfigyelhettük – nem az uralkodó társadalmi csoportok által megszokott és gyakran elvárt attitűddel közelít a nagyon is drámai témához.

Rendkívüli szociális érzékenységgel és empátiával, legalább a képek készítése ürügyén, a szereplőkkel közösen létrehoz egy olyan világot, ami egy kis időre úgy működik, mint

ahogyan ideálisabb körülmények között működhetne. Az anyaotthon mállott falai és szigorú szabályai között élő gyerekek is felvehetnek szép ruhákat, gondtalanul játszhatnak. A játék idilli világa már-már mesébe illő dimenzióban jelenik meg, a gyerekkönyvek képvilágát idéző beállításokkal (például a tótágast álló gyerekpár, a hercegnőként az égre tekintő kislány), és úgy tűnik, mintha a természet elemei, a növényzet és a fényviszonyok is pont az esemény tökéletes dokumentációja érdekében lennének olyanok, amilyenek.

Legújabb, Vágy című sorozatában Szász Lilla az emberi identitás formálódását befolyásoló ösztönök és érzelmi viszonyok vizuálisan elég nehezen megragadható erőinek feltérképezésére törekszik. A korábbi képsoroknál használt redukált eszközrendszert a fekete-fehér fotókkal kifejezhető hangulati elemek különböző változataira cseréli, főleg közeli portréfelvételeket készít, amelyeken az emberre koncentrál, az összes további képelemet a szubjektum szempontjából kifejezni kívánt tartalomnak rendeli alá. Nagyon lírai módon, a korábbi fotográfiai konvenciók tudatos felhasználásával beszél a testi és lelki viszonyok szenvedéllyel teli, gyakran kínzó variánsairól.

Úgy tűnik, Szász Lilla újra és újra bebocsátást nyer a társadalom számára nagyrészt ismeretlen közegbe, annak mélyebb rétegébe, s képei által a lehető legnagyobb természetességgel, ösztönösen tágítja mindannyiunk számára a horizontot, amelyen eddig a társadalom képe megjelent.

Böröczfy Virág